

„Pécs rejtőzködő bádogvárosa”: Narratívák a lakhatási szegénységről

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	3
A pécsi lakhatási helyzet rövid története.....	5
Módszertan, tudományos kontextus	7
A diskurzusok szereplői	10
„Kit védjünk a humanitás jegyében?”. 20. századi sajtóáttekintés.....	14
„A Lác utcában nagy a baj.” A Lác utcai lakásfoglalókról szóló narratívák.....	20
A lakásfoglalók hangja és beszédmódja.....	26
Összefoglalás.....	28
Bibliográfia.....	30

Bevezetés

A lakásfoglalásra kényszerülő családok mindent megtesznek azért, hogy szerződéssel nem igazolható lakhatásukat megfelelőnek tartsa a gyermek védelembe- és elvételére jogosult gyámhatóság. A lakások ezért gondosan karban vannak tartva, kifestés, új bútorzat, nyílászárók javítása a minimum, amit a beköltöző elvégez rajta.¹

Ez itt tiszta Chicago – ezt mondta még februárban az a fiatal anyuka, aki a kukák körüli patkányok, a házban futkosó csótányok, drogosok, bűnözők és önkényes lakásfoglalók miatt szeretne elköltözni a Lánc utcából.²

A pécsi sajtótermékeken keresztül szembesültem a fent idézett, és ehhez hasonló narratívumok tömegével. Felkeltette kutatói érdeklődésemet, hogy mit fedhetnek ezek az egymással ellentétes elbeszélések: csupán a sajtóorgánumok beállítottsága határozza meg őket, vagy egy többszereplős, sokféleképpen értelmezett jelenségről van szó? Így sajtófigyelésbe kezdtem. A magyar kulturális antropológia ezidáig nem foglalkozott az úgynevezett önkényes lakásfoglalással, és mivel viszonylag rövid idő alatt bőséges forrásmennyiséget gyűjtöttem össze, úgy döntöttem, hogy ezzel fogok foglalkozni.

Pécs megtartó ereje (az ország egészére jellemző kivándorlás mellett is) az egyik leggyengébb a nagyobb városaink között. A rendszerváltás óta folyamatosan csökken a város lakosság száma, részben a környéki bányák bezárása, részben a lakhatási helyzet megoldatlansága miatt.³ Ennek a problémakörnek része legalább a huszadik század eleje óta az önkényes lakásfoglalás. Ez az utóbbi tíz-tizenöt évben intenzíven jelen volt a sajtóban egy önkormányzati lakástömbhöz köthetően.

Elsősorban a következő kérdések foglalkoztatnak: hogy hogyan élnek Pécsen az önkényes lakásfoglalók, mi miatt kerültek ilyen élethelyzetbe, milyen adaptációs stratégiákat dolgoztak ki: próbálnak-e / milyen módokon próbálnak változást elérni – sodródni, ellenállni, esetleg reziliensen viselkedni. Miként gondolkodnak és beszélnek magukról, és

¹ Kiket akar kilakoltatni az önkormányzat a pécsi Lánc utcából? (AVM MÉRCE, 2021.04.23.) <https://avm.merce.hu/2021/04/23/kiket-akar-kilakoltatni-az-onkormanyzat-a-pecsi-lanc-utcabol/>

² Lánc utcában jártunk: Chicago és hemzsegő csótányok (BAMA, 2021.02.17.) https://www.bama.hu/kozelet/helyi-kozelet/lanc-utca-chicago-es-hemzsego-csotanyok-3573778/?utm_source=facebook&utm_medium=social&utm_campaign=bama&fbclid=IwAR0kH0agAtZXnpIZ_YBSXLdJU7hml5kmpjwi_wRFgOCLmLIwF5qI3X5Kwehc

³ PMJV Lakásgazdálkodási Koncepció sz.n. 2022:99. <https://pecs.hu/app/uploads/2022/05/pmjv-onk-lakasgazdalkodasi-koncepcio-2022.pdf> (utolsó letöltés: 2022.10.06.) A továbbiakban nem linkelem be a koncepciót a hivatkozások közé.

hogyan viszonyulnak ahhoz, ahogy mások róluk beszélnek? Érdekel továbbá, hogy milyen prekonceptiók és narratívák uralják a velük kapcsolatos közbeszédet. Hatnak-e ezek a lakhatási szegénységben élők és az önkényes lakásfoglalók élethelyzetére, problémáira, stratégiáira, és ha igen, milyen módon. Mennyire etnicizált Pécsen az önkényes lakásfoglalás kérdése a kapcsolódó hatalmi diskurzusok és közéleti narratívák (helyi önkormányzat, média, lakosság narratívái). A romák médiaképét vizsgáló kutatások azt mutatják, hogy a magyar sajtódiskurzust a mi – ők kategorizáció, azaz egy szembeállítás jellemez, ezenfelül a romákat homogén csoportként mutatja be, és nyelvi eszközeivel egyfajta passzivitást tulajdonít nekik (Kozakiewicz 2015:125).

Célom egy morálisan terhelt társadalmi helyzetben lévő közeg és reprezentációinak vizsgálata a város által adott lokális kontextusban való értelmezése, valamint a beszédmodok és a megélt élethelyzetek egymáshoz való viszonyulásának elemzése. Írásomban azt vizsgálom, hogy miképpen értelmeződnek a lakásfoglalók a társadalom különböző szegmenseiben az írásos források és szóbeli elbeszélések alapján. Átfogó képet kívánok adni a pécsi lakhatási szegénységről és önkényes lakásfoglalóiról történeti és jelenkori kontextusban.

A dolgozatban felvázolom a pécsi lakhatási helyzet rövid történetét, majd bemutatom, hogy milyen diszciplináris kutatási módszereket használok a munka során. Az ezt követő fejezetben összegyűjtöm, hogy milyen tudományok foglalkoztak eddig az önkényes lakásfoglalókkal, milyen hazai interdiszciplináris szakirodalmat hasznosíthat a témában kutató antropológus, valamint hol helyezkedik el az önkényes lakásfoglalás a néprajz és kulturális antropológia magyarországi irodalmában. Majd felvázolom, hogy kik alakítják Pécsen ezt a diskurzust. Ezután következnek a dolgozatom lényegi fejezetei: elsőként egy történeti forráselemzés (sajtókutatás) eredményeiről beszélek. Áttekintettem Baranya megye egyik legfontosabb napilapját (hatvan évet felölelő archív számait) annak érdekében, hogy lássuk milyen módokon, s milyen kontextusokban olvashatnak a pécsi lakosok a lakásfoglalókról. Majd egy esettanulmány következik. A Pécsen az illegalitás, bűnözés és szegénység szimbólumaként számontartott Lánc utcai önkormányzati lakástömb (2-4-6-8, volt Fecskeház) lakásfoglalással kapcsolatos története, és ehhez kapcsolódóan az ottani lakásfoglalók reprezentációi és beszédmodja kerül a vizsgálat középpontjába. Az első résztéma és a pécsi lakhatási helyzet történetének áttekintése egy történeti perspektívát ad a kutatásomnak. A második pedig egy központi diskurzus Pécsen, ezáltal azt remélem, hogy általa olyan elemzést adok az önkényes lakásfoglalásról helyi kontextusban, amely segítheti a jelenség megértését.

A pécsi lakhatási helyzet rövid története

Az önkormányzatnak éveken keresztül nem álltak rendelkezésére pontos információk az önkormányzati bérlakás-állományról. A 2019 óta hatalmon lévő városvezetés egy lakásgazdálkodási koncepcióval próbál ezen változtatni. Ez a koncepció elsősorban az önkormányzati bérlakás-szektorral foglalkozik.⁴ Az állomány 2012 óta folyamatosan csökken. Míg 2012-ben még 4086 önkormányzati lakás állt rendelkezésre, 2021-ben már csak 3917.⁵ Ez a KSH 2016-os adatai szerint⁶ még mindig az országos átlag felett van, azonban 10 százaléka jelenleg lakhatatlan, ugyanis vagy bontásra, vagy teljes felújításra vár.⁷

Az önkormányzat célja az önkormányzati bérlakás-állományt önfenntartóvá tenni, ehhez azonban az eddigiekhez képest jelentős változásokat kell véghez vinnie. Ennek előfeltétele, hogy a lakbér fedezze a működtetési kiadásokat. Jelenleg, a gyenge (vagy nem kellően szabályozott) bérlői körben garantált finanszírozási hiány keletkezik. Ma a bérleti szerződések döntő többségében nem térülnek meg a kiadások, csak néhány esetben éri el a bérleti díj a fenntartási költségek szintjét. A rendkívül alacsony bérleti díjak bevétele nem fedezi a fenntartás és fejlesztés költségeit, így a lakásvagyon folyamatosan veszít értékéből. Ez is hozzájárul a szegregálódáshoz.⁸

A város lakosságának közel 10 százaléka él önkormányzati bérleményben, akik általában az alacsonyabb jövedelmű társadalmi rétegekbe tartoznak.⁹ Jelenleg 2677 lakáskérelmezőt tartanak számon. A lakásigénylés benyújtásától a tényleges lakáshoz jutásig hosszú évek telnek el. Nincs arra vonatkozóan pontos felmérés, hogy ezen évek alatt az igénylő családok hogyan, milyen körülmények között élnek. Az önkormányzatnak nincs kapacitása (forrása, humánereje) arra, hogy a családok előéletét vizsgálja, arról részletesebb információkat szerezzen.¹⁰

A lakhatatlan állapotú önkormányzati bérlakásokat nem adja ki az önkormányzat, viszont eddig a felújításáért sem tett lépéseket. Ebben a kilátástalannak tűnő helyzetben foglalnak el önkényesen lakásokat az arra rászorulóknak (és némely esetben részt vesznek az ebből hasznot húzni akaró érdekcsoportok, magánszemélyek is).

⁴ PMJV Lakásgazdálkodási Koncepció sz.n. 2022:6.

⁵ PMJV Lakásgazdálkodási Koncepció sz.n. 2022:103. Ennél több bérleménye van az önkormányzatnak, azonban itt csak a lakásokkal foglalkozom.

⁶ PMJV Lakásgazdálkodási Koncepció sz.n. 2022:106.

⁷ PMJV Lakásgazdálkodási Koncepció sz.n. 2022:12.

⁸ PMJV Lakásgazdálkodási Koncepció sz.n. 2022:10.

⁹ PMJV Lakásgazdálkodási Koncepció sz.n. 2022:115.

¹⁰ PMJV Lakásgazdálkodási Koncepció sz.n. 2022:135.

2007-ben a *Pécsi Városüzemeltetési és Vagyongkezelő Zrt.* (ma *Vagyonhasználó Zrt.*) egy felmérés szerint mintegy 503 fő jogszerűtlen bérlő volt a városban, ez a lakások mintegy 11-12 százalékát érintette. Az elmúlt évtizedben 144 százalékkal nőtt ez az arány. Ennek okai, hogy a bérlő nem tudta/akarta meghosszabbítani a szerződését, illetve az önkormányzat nem volt képes feldolgozni a feladatot.¹¹ A jogcím nélküli lakók harmada Pécs keleti felében él, a kisebb városrészek közül a társasházakban kiemelkedően magas az arányuk.¹² Az önkényes lakásfoglalás az önkormányzati bérlakások mintegy 2,2 százalékot érinti. Az önkényes lakásfoglalók többsége félkomfortos, komfort nélküli lakásokat, tehát olyan lakást foglal el, amelyikbe a lakás állapota miatt már senki nem költözne be. A lakásgazdálkodási koncepció szerint az önkényes lakásfoglalók kétharmada a környezetéhez alkalmazkodva él, 30 százalékuk tartozik abba a csoportba, amelyik „lelakja”, tönkre teszi a lakást, ezzel anyagi kárt okoz az önkormányzatnak. Jellemzően közüzemi díjat sem fizetnek, míg a szolgáltatást igénybe veszik, amíg a szolgáltató meg nem szünteti a vételezési lehetőséget. Ez a gyakorlat a távfűtött lakásokban nem lehetséges.¹³ A lakásfoglalókkal (is) kapcsolatban lévő helyi civil szervezetek képviselői szerint ez az arány még magasabb a „normális” lakásfoglalók javára. Az arány még torzabb a közvélemény szemében, ami szerint a többség, vagy szinte minden lakásfoglaló „romboló magatartású” (nem statisztikai adat, hanem az eddig interjúk és online diskurzusok alapján).

Kilakoltatásra többnyire akkor kerül sor, amennyiben a tartozások halmozása mellé magatartási problémák és a lakás túlzott amortizációja társul.¹⁴ Ez a folyamat rendkívül hosszadalmas, a lakás elhagyásáig a tapasztalatok alapján minimum másfél év telik el. A hosszadalmas ügymenet és a kétséges kimenetel miatt a bérbeadó megfontolja az eljárás megindítását. Az ösztönzőerő hiánya a lakásállomány-amortizációját segíti elő. Az önkormányzat egyetlen szankciója a lakásbérlet felmondása, ezzel azonban ritkán él, hiszen a kilakoltatott személyek elhelyezése problémát okoz, holott egyes esetekben törvényileg is kötelezve van rá.¹⁵

¹¹ PMJV Lakásgazdálkodási Koncepció sz.n. 2022:116.

¹² PMJV Lakásgazdálkodási Koncepció sz.n. 2022:117. Jogcím nélküli lakáshasználat abban az esetben áll fenn, amennyiben a bérleti szerződés lejártát követően az önkormányzat nem hosszabbítja meg, vagy maga az önkormányzat mondja fel a bérleti szerződést, és lakó ennek ellenére nem költözik ki a bérleményből.

¹³ PMJV Lakásgazdálkodási Koncepció sz.n. 2022:117.

¹⁴ PMJV Lakásgazdálkodási Koncepció sz.n. 2022:77.

¹⁵ PMJV Lakásgazdálkodási Koncepció sz.n. 2022:80.

Módszertan, tudományos kontextus

Az önkényes lakásfoglalók olyan személyek, akik szociális vagy más okokból szerződés vagy megegyezés nélkül beköltöznek egy üresen álló ingatlanba.¹⁶ Erre a jogtalan lépésre nem csak rászorulóknak szánják rá magukat. Évtizedek óta tartó munkaerőpiaci, lakásgazdálkodási és ingatlanpiaci folyamatok nyomán Pécsen lakhatási szegénység sújtja. A város több részén is élnek önkényes lakásfoglalók vagy jogszerűtlen bérlők. A velük kapcsolatos élelmiszer- és szociális, hivatalos és nem hivatalos diskurzusok alapján az ügyük morálisan, szociális és politikailag is telített. A médiában való megjelenések által az érintett helyek és személyek megkérdőjeleződnek a róluk szóló beszédmodok által az élet hétköznapi interakciói során és a hivatali diskurzusokban egyaránt. Az illegális tevékenységhez alapjáraton társul egy morális elítéltség, azonban a negatív konnotációjú terekhez való köthetőség ráakodik az illegális státusszal eleve együtt járó megkérdőjelezésre (Wacquant 2011:16).

Az önkényes lakásfoglalással kapcsolatban főleg jogi vagy szociológiai szövegek születnek, azonban nincs egy hazai tudományos definíciója. Jogszabályokból, törvényekből tudunk ha nem is definíciót, de meghatározást találni. Két fő jogi kategóriát fontos elkülöníteni, mivel ezek hatással vannak a lakásfoglalók mozgásterére, stratégiáira. Az egyik az önkényes lakásfoglaló: 2012. évi II. törvény 167. §: „*aki a lakásbérletre, vagy a helyiséggazdálkodásra vonatkozó jogszabály hatálya alá tartozó üres lakást, vagy nem lakás céljára szolgáló üres helyiséget elfoglal, vagy abba önkényesen beköltözik anélkül, hogy arra a bérleti jogviszony létesítésére jogosult szerv, vagy személy, illetőleg az elhelyezésre jogosult szerv jognyilatkozatával, vagy intézkedésével feljogosította volna, szabálysértést követ el.*” A másik a jogcím nélküli bérlő: 1993. évi LXXVIII. Tv. 91/A. § 13.: „*jogcím nélküli használó az, aki a lakást (helyiséget) a bérbeadónak – bérlőkijelölési vagy bérlő-kiválasztási jog fennállása esetén e jog jogosultjának – a hozzájárulása vagy a vele való megállapodás nélkül használja.*”

Azonban a közbeszédben és a sajtóban sem következetes ezek használata. Emellett még harmadik kategóriaként érdemes megemlíteni a squattereket, akik egy társadalmi mozgalom, és leginkább művészeti házfoglalóként lehetne őket nevezni, azonban ez nem írja le életmódjukat és tevékenységeiket. A squatterek választásának ugyanúgy lehet szociális oka, mint az önkényeseknek, az önkényesek választása mögött azonban nincsen művészeti-társadalmi-kulturális indíték. Szántó Diána az önkényeseket a kisemmizettek squatjainak

¹⁶ Az önkényes lakásfoglalásnak nincsen társadalomtudományos definíciója, így én ebben a dolgozatban a jogi kategóriákat használom.

nevezi (Szántó 2006–2010). Ez a kategória Pécsen tudomásom szerint nincs jelen, ezért velük a továbbiakban nem kívánok foglalkozni.

A kutatás során a kulturális antropológia diszciplináris módszertanán keresztül igyekeztem körüljárni és vizsgálni a témát. Mivel azonban a kulturális antropológia ezidáig nem foglalkozott az önkényes lakásfoglalással, csak a squatok témájában születtek írások, a szakirodalmi kontextus megteremtéséhez interdiszciplináris hozzáállást követek, így szociológiai, jogtudományi és médiatudományi írásokat használtam fel eddig. Azonban a kulturális antropológia spektrumán próbálom ezt az interdiszciplinaritást szervesíteni ebben a dolgozatban és a kutatásban. Nemzetközi tudományos szintén jobban jelen van a téma, de itt sincsen túlreprezentálva. Lakhatási szegénységgel, lakóhely szerinti marginalizációval kapcsolatos írásokban esik szó önkényességről.

Jelen dolgozat lehangsúlyosabb része a különböző, a témához kapcsolódó történeti és kortárs szövegek összegyűjtése és elemzése, legyenek azok sajtócikkek, jegyzőkönyvek, önkormányzati koncepciók vagy internetes hozzászólások. Ennek során felkutattam és összegyűjtöttem a releváns szakirodalmat, és az elemzésnél interdiszciplináris megközelítéseket alkalmaztam.

Az egyik megközelítés a történeti forráselemzés módszertana, melynek segítségével az adott (archív) forráskorpuszokat elemeztem. Mivel egy ilyen korpusz alkalmas a mintázatok, ismétlődések kirajzolására, arra voltam kíváncsi, hogy mi az, ami ezekből a mai diskurzusokban is jelen van.

A másik a szociolingvisztika egy fontos állítása, mely szerint a nyelv, különösen a közbeszéd olyan társadalmi praxis, amely nemcsak tükrözi, de befolyásolja is a társadalmi valóságot (Messing 2003).¹⁷ Ebből a szempontból azt vizsgálom hogy milyen képet rajzol a választott sajtóorgánium a lakásfoglalókról, és ez mennyiben és milyen módon befolyásolja sorsuk alakulását.

A harmadik megközelítés pedig a diskurzuselemzés módszere, amely természetesen nem elválasztható az előző kettőtől, de markáns szakirodalma miatt külön kezelem. A diskurzus paradigmájának legfontosabb kutatói (pl. van Dijk) a szöveg, a beszéd, a társas megismerés, a hatalom, a társadalom és a kultúra közötti összetett viszonyok feltárásával, a társadalmi hatalom, a dominancia és különösen a hatalommal való visszaélés megfigyelésével foglalkoznak (Kozakiewicz 2015:126). A diskurzuselemzés a leíráson alapuló megértés szándékával vezérelten a nyelv által felépülő társadalmi világot igyekszik felfejteni. A

¹⁷ http://www.mediakutato.hu/cikk/2003_02_nyar/04_valtozas_es_allandosag (utolsó letöltés: 2022.05.19.)

társadalom különböző cselekvői által előállított szövegeket valóságteremtő gyakorlatként, így tettként kezeli és értékeli. A diskurzusok központi témái sajátos hatalmi-pozicionális törekvésektől vezérelve, különféle kulturális építőkövekből, adott társadalmi szituációkra és állapotokra reagálva konstruálódnak meg. A politikai témák köré épülő diskurzusok tétje minden esetben a társadalmi világ képének formálása és a politikai diskurzusok témái mindig a politikai erők által jelölődnek ki (Glózer é.n.).¹⁸ A különböző szintű hatalmakkal rendelkező cselekvők által előállított narratívák ütköznek meg egymással. A kritikai diskurzuselemzésnek arra kell irányulnia, hogy felfedje a diskurzusokra jellemző nyelvi és nem nyelvi jártasságokat, működési mechanizmusukat, különös tekintettel a nyelv valóságformáló erejére (Nemesi 2011:180). A diskurzuselemzés eszközkészletével a különböző cselekvők, szereplők narratíváit szeretném elkülöníteni, és azt vizsgálni, hogy milyen terminusokkal, nyelvtani eszközökkel élnek annak érdekében, hogy tudatosan vagy önkénytelenül egyfajta reprezentációt alkossanak a lakásfoglalókról.

Archív és jelenkori városi és megyei napi- és hetilapok, online portálok (*BAMA, PécsMa, SzabadPécs, Pécsi Újság, PécsAktuál* stb.) írásait, önkormányzati és egyéb intézményi dokumentumokat, jegyzőkönyveket, koncepciókat, közösségi média hozzászólásfolyamait (az orgánumok oldalán megosztott cikkek alatt) néztem át szisztematikusan. Körülbelül negyven cikket, harminchét Facebook-posztot, valamint az alattuk lévő többszáz hozzászólást gyűjtöttem ki. Ezek mind a pécsi lakhatási helyzethez köthetőek, ezeken felül országos és nemzetközi sajtót és szakirodalmat is figyeltem.

A szövegelemzés mellett a kutatás másik lába az interjúkészítés. Az eredetileg kiindulópontként szolgáló önkormányzati háztömböt (mely központi helyszíne volt az önkényes lakásfoglalókkal kapcsolatos városi diskurzusoknak) 2022 folyamán a városvezetés kiürítette, hogy a lakásgazdálkodási koncepciónak megfelelően nyugdíjasházzá alakítsák. A jogszerű és jogszerűtlen bérlőket, valamint az önkényes lakásfoglalókat is kiköltöztették a város több pontjára önkormányzati lakásokba. Így az eredeti terephelyszín megváltozott, kitágult. Az empirikus kutatás jelenlegi szakaszában civil szervezetek képviselőivel, és rajtuk keresztül volt lakásfoglalókkal, jogszerűtlen bérlőkkel és a környezetükben élő személyekkel készíték félig strukturált interjúkat, lehetőség szerint az életterületükben, hogy természetes közegben lássam őket, és így a kulturális antropológia módszertanát, a részvételi megfigyelést is alkalmazzam. Eddig öt civil szervezet hét munkatársával, egy jogszerűtlen bérlő családdal és egy lakhatási szegénységben élő nővel készítettem interjút.

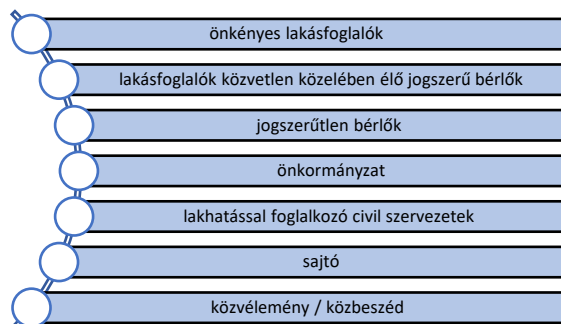
¹⁸http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/index8dbc.html?option=com_tanelem&id_tanelem=841&tip=0 (utolsó letöltés: 2022.05.19.)

A diskurzusok szereplői

These days, referring to a „problem suburb” or „ghetto” almost automatically brings to mind, not "realities" - largely unknown in any case to the people who rush to talk about them - but phantasms, which feed on emotional experiences stimulated by more or less uncontrolled words and images, such as those conveyed in the tabloids and by political propaganda or rumor.
(Bourdieu 1993:123)

Az eddigi, archív és kortárs írott sajtót, internetes híreket és kommentfolyamokat, valamint politikai és hivatali közleményeket, jegyzőkönyveket és koncepciókat érintő kutatásom során igyekeztem elkülöníteni azokat a beszélőket, akik narratívákat termelnek az önkényes lakásfoglalásról valamilyen módon. Ezek a beszélők nem feltétlenül alkotnak közösségeket, viszont többé-kevésbé azonos nézőpontjuk, tapasztalataik és törekvéseik miatt jónak látom felvázolni, ki milyen motiváció által hajtva beszél a lakásfoglalásról. Mivel a narratívák termelése dolgozatom alapvetése szerint nem csak reflektál a történésekre, hanem konstruálja is azokat, az egy nézőpont mögé sorolható személyekre, csoportokra cselekvőkként vagy szereplőkként utalok. Az egyes szereplők cselekvőképességének és a történésekben való involváltságának mértéke változó, azonban mindegyikükhöz köthetőek olyan eszközök, amivel élhetnek.

Az alábbi ábrán szemléltetem, hogy kutatási segédletként miként vázoltam föl, szerintem kik azok a személyek, közegek, csoportok, akik részt vesznek a lakásfoglalókról szóló diskurzus alakításában. Ezek nem homogén csoportok, a kutatás során a hangsúly nem azon van, hogy közösség-e vagy nem közösség, hanem a jelenség értelmezésén adott térben – tehát adott emberek körében – de arra hogy alkossanak közösséget (vagy legalábbis kapcsolatot építsenek ki), vannak törekvések (ORTEGA-ALCÁZAR 2014).

1. ábra A diskurzus szereplői. Saját ábra.

Az első szereplő az önkényes lakásfoglalók csoportja¹⁹ – a később kifejtett történések miatt idesorolom azokat is, akik jelenleg nem azok, viszont a közelmúltban lettek kiemelve ebből az élethelyzetből, mert azt is szeretném vizsgálni, hogy mennyire befolyásolja ez a tapasztalat (ami egy stigma) az új, vagyis legális lakhatási körülményekkel jellemezhető élethelyzetüket. Ugyanis attól, hogy ki lettek emelve önkényes státusukból, tovább viszik magukkal egyrészt rendezetlen hivatali ügyeiket, adósságaikat, és az illegalitással járó stigmát, amely kihat társas kapcsolataikra, életvezetési stratégiáikra. Az önkényes lakásfoglalók egy meglehetősen heterogén csoport, vannak közöttük olyanok, akiknek célja az elfoglalt lakásban maradás, a stabil lakhatás elérése, és ezért hajlandóak is tenni a maguk eszközeivel.²⁰ Vannak köztük azonban olyanok is, akik antiszociálisnak és rombolónak nevezett viselkedésükkel és életmódjukkal negatívan hatnak ennek a csoportnak nemcsak a létszínvonalára, hanem a megítélésére, és ezáltal mozgásterére is. A média és a közvélemény homogén csoportként kezeli őket, amely jelentősen nehezíti a stabil lakhatásért küzdők dolgát.

A második szereplő az önkényes lakásfoglalók közvetlen környezetében élő jogszerű bérlők csoportja. A Lánc utcai tömböt érintő online kutatás alapján ez a csoport az online terekben passzívnak tűnik, legalábbis nem tűnnek fel annyit a nyilvánosságban, így nézőpontjuk és történeteik nincsenek úgy reprezentálva, mint a többieké. Viszont más, a kilakoltatásban érdekelt szereplők, mint az önkormányzat vagy a „felháborodott” pécsi polgárok rájuk hivatkozva is validálják álláspontjukat, miszerint azért is kell az önkényeseket kilakoltatni, hogy az, aki rendesen fizet, ne lakoljon mások „rendetlenségéért”. Ekkor inkább a ház környékén élők vannak megszólaltatva a médiában. Az újabb sajtócikkek viszont már nagyobb teret adnak ennek a csoportnak, például az idén a Nagy Ferenc térre költöztetett személyek és családok kapcsán. Azonban ennek a közegnek a narratívája a terepmunka során lesz igazán lekövethető. Ugyanígy a lakásfoglalóké is, akik ugyan időről-időre meg vannak szólaltatva a sajtóban, valamint egyes civil szervezetek felkarolják abbeli céljaikat, hogy alakíthassák az önmagukról szóló beszédmódokat, azonban továbbra is inkább róluk beszélnek, minthogy ők beszéljenek magukról.

A harmadik szereplő a jogszerűtlen bérlők csoportja. Ahogy már említettem, ez egy az önkényes lakásfoglalástól eltérő jogi kategória, amely hasonló módon sebezhető és illegális élethelyzetet jelent ahhoz, de sokkal nagyobb mozgásteret ad az érintetteknek. Ez az

¹⁹ Ezzel nem szeretném azt sugallni, hogy ők egy csoport vagy egy közösség, mert erről az eddigiek alapján nincs szó, viszont bizonyos szituációkban előfordul valamilyen mértékű összefogás. (Az én kutatási terepemhez hasonló szociális közegben végzett etnográfiai kutatásra való felkészüléshez többek között Iliana Ortega-Alcázar írását forgattam. ORTEGA-ALCÁZAR 2014).

²⁰ Ezt egy későbbi fejezetben érinteni fogom.

lakásfoglalásnál egy passzívabb cselekedet, így nem övezi akkora elítélés sem. A hivatalos szervek is nyitottabbak a jogszerűtlen bérlők problémáinak meghallgatására. És nem olyan egyszerűen elérhető a kilakoltatás sem.

A negyedik szereplő a jelenlegi (és mindenkori) önkormányzat. Az önkényes lakásfoglalók ügye számos választási ciklus óta húzódik, sok pécsi polgárt érdekel a megoldás, ezt már csak a sajtócikkek alatti hozzászólások számából is látni. A jelenlegi önkormányzat például a 2021-es évben megkísérelte kilakoltatni a Lánç utcai önkényes lakásfoglalókat a kilakoltatási moratórium lejártával. Akkor ez megghiúsult. Idén lakásgazdálkodási koncepciót adott ki a városvezetés, mely komplex választ kíván nyújtani a pécsi lakhatási válság különböző problémáira, és így a jogszerűtlen ingatlanhasználatra is kitér. Emellett az önkormányzat idén megalakította a városi Lakhatási Kerekasztalt, melynek tagjai az önkormányzat, közüzemi szolgáltatók, rendőrség, kisebbségi önkormányzat, civil és egyházi szervezetek képviselői, és a lakásgazdálkodási koncepciót társadalmi vitára is kívánja bocsátani. A kerekasztalnak azonban nem minden lakhatással foglalkozó szervezet a tagja, így például az a szervezet sem, amely csoport éppen, hogy a stabil lakhatásért tenni akaró rászoruló lakásfoglalók hangját erősíti számos területen.

Az ötödik szereplő a lakhatással foglalkozó különféle civil és egyházi szervezetek, kisebbségi önkormányzatok. Ők különböző mértékben és módokon vesznek részt a diskurzus alakításában. Az önkormányzathoz képest valamelyest ellenpólusként szolgálnak, azonban a legtöbb szervezet együttműködik a városvezetéssel (sőt, vagy pénzzel, vagy ingyenes ingatlanhasználattal támogatva van általa). Egyes szervezetek a lakásfoglalók nevében beszélnek, mások próbálnak teret adni a foglalók saját hangjának. Eddigi kutatásom során diszkurzív szempontból Pécsen hat lakhatással (is) foglalkozó civil szervezet emelkedett ki: CSZ_1, CSZ_2, CSZ_3, CSZ_4, CSZ_5, CSZ_6.²¹ A hat szervezet közül ötnek a képviselőivel készítettem összesen hat interjút. Ezen felül egy interjú készült egy független civil személlyel, aki a Pécsi Civil Lakhatási Szövetség tagja. Egy szervezettel, a CSZ_6-tal sajnos nem sikerült összeszervezni találkozót, azonban a többi szervezet képviselői rendszeresen megemlítették őket, mint fontos szereplőket, így én is szeretnék említést tenni róluk. Az eddig készített interjúk alapján a vizsgált civilek többségének munkája intenzíven lokális és személyes kapcsolódásokon alapul. Ezek a civilek látják a szektor szintjén a nehézségeket, akadályokat, problémákat, de munkájuk túlnyomó része az egyének szintjén marad, egyének életén szeretnének segíteni, kevesen vizionálnak város- vagy magasabb szintű fejlesztéseket. Akik

²¹ A civil szervezetek képviselőivel abban egyeztünk meg, hogy nevüket és szervezeteik nevét nem közlöm.

igen, azok a Pécsi Civil Lakhatási Szövetségbe tömörültek, amely egy friss kezdeményezés, így munkája még annyira nem látható. Munkájukat nehezítik a politikai dilemmák, az önkéntességből fakadó fluktuáció, a kevés forrás, a szervezetek közti elvi ellentétek és ellenségeskedések, valamint a szervezeteknél előforduló projektalapú munkából fakadó leépítések. Ezek a civilek fontosnak tartják munkájukat, és kötődnek a lakhatási szegénységgel küzdő emberekhez, akikkel napi szinten dolgoznak. A legtöbben a pécsi civil szférát erősnek gondolják, és problémáit nem gondolják, hogy csak Pécsen lennének jellemzőek.

A hatodik szereplő a sajtó. A pécsi lakhatási ügyekkel kapcsolatos cikkek főleg helyi (pécsi és baranyai) sajtótermékekben jelennek meg. Olvasói levelek is születnek. A cikkek alá összesen többszáz, akár több ezer hozzászólás érkezik. A sajtócikkek tudományos felhasználása kapcsán kitérnék egy kicsit azok archiváló, dokumentáló és korpuszalkotó funkciójára. A sajtótermékek- és cikkek funkciója publikálásuktól számítva idővel átalakul. A napi / heti / havi megjelenésű orgánumok célja kiadásuk idején a társadalom (egy szegletének) tájékoztatása a legkülönbözőbb kérdésekben. Frissességük, aktualitásuk azonban már kiadásuk másnapjára elavul – vagy a hetilapnál egy hét, havilapnál legkésőbb egy hónap múlva. Ritka, hogy elavult újságot olvassunk, hiszen nem aktuális információkat tartalmaz, és amúgy is, mindig van egy aktuálisabb szám, ami már rendelkezésre áll. Az átlagember leginkább az orvosi rendelőben vesz a kezébe lejárt újságot, de akkor akár több éves cikkeket is olvas a várakozási idő elütésére. A sajtónak a tájékoztatás mellett van egy másodlagos, járulékos funkciója is: reprezentációkat alkot a megjelenített csoportokról, és ami nagyon fontos, hogy ezeket a reprezentációkat dokumentálja és archiválja. Akaratlanul is egy korpuszt hoz létre a társadalmat érintő legkülönbözőbb kérdésekben, párhuzamosan íródik az emberi / politikai / kulturális / társadalmi változásokkal, az idő előrehaladásával. Jelenidőben olvassuk, majd a „jövőben” már az „egész” korpuszt látva újraolvassuk a mikro és makro világunk történetét. A sajtó, főleg a napi sajtó sajátos módon dokumentálja a mindennapjainkat. Megmutatja, milyen témák foglalkoztatták adott időben a közvéleményt. Az írásbeliség és a sajtó kéz a kézben való elterjedése beláthatatlan mennyiségű írásos forrást nyújt a társadalomtudósoknak. Nem figyelmen kívül hagyva azt, hogy az egyes újságoknak milyen a beállítottsága, ki támogatja, milyen típusú elit véleményét közvetíti, a sajtótermékekben megjelent tematikus írások összegyűjtése és korpuszként való elemzése segíthet egyes korok diskurzusainak körvonalazásában. Ehhez összetett megközelítés szükséges: egyrészt történeti, hiszen egy nagyobb időperiódus archív szövegeiről van szó, másrészt szociolingvisztikai, mivel a narratívák nem csupán reflektálnak a társadalmi élet történeteire, hanem közvetve vagy közvetlenül konstruálják is azokat (GILL 2000:172). Harmadrészt folklorisztikai-néprajzi megközelítés is szükséges: előbbi azért, mert

szövegekről van szó, utóbbi pedig azért, mert kvalitatív adatokra, a szövegek mögött megbújó társadalmi történésekre, változásokra vagyunk kíváncsiak. Hogy mit veszünk korpusznak egy nyomtatott sajtóorgánium számai közül, az szubjektív, és a körülményektől is függ. Ennek a dolgozatnak a következő fejezetében egy helyi sajtótermék archív korpuszával foglalkozom.

A hetedik szereplő pedig a már említett közvélemény/közbeszéd, aminek alkotói – főleg pécsi polgárok – saját személyes tapasztalataik és a sajtó cikkei alapján formálnak véleményt. Ennek kifejtésére a komment szekció a legkézenfekvőbb, legelérhetőbb platform, ahol a sajtóban megjelenő írásokkal párhuzamosan, azokra reagálva hallathatják hangjukat. Talán a leghangosabb szereplő, aktív cselekvőképessége alacsony, ellenben közvetett hatása nagy lehet. A véleménye közvetetten jelenik meg a diskurzusban, közvetlenül nem cselekszik semmit, viszont a földrajzi érintettség miatt kompetensnek, érintettnek, esetleg károsultnak érzi magát, ezzel is magyarázható a magas aktivitás, vagyis a többszáz hozzászólás. Így ebben a térben konstruálódik meg a probléma maga. A nyomtatott és internetes sajtó és közösségi média tereinek dokumentatív, archívumi jellege nyújt lehetőséget arra, hogy a konfliktusról születő szövegeket összegyűjtsük és értelmezzük. Emellett azonban tervezek pécsi lakosokat személyesen megszólítani a témában.

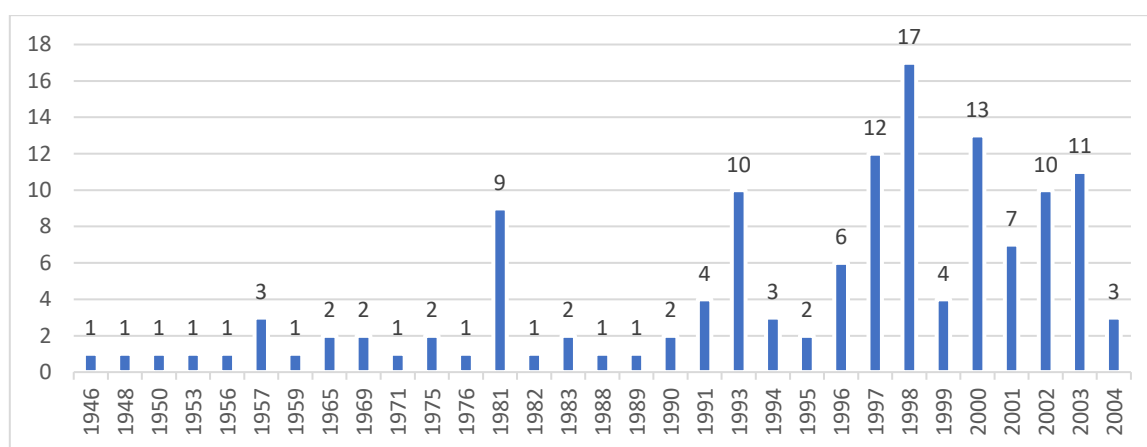
„Kit védjük a humanitás jegyében?”. 20. századi sajtóáttekintés

A kutatás egyik részeként keresőszavas gyűjtőmunkát végzek a legolvasottabb megyei napilap, a *Dunántúli Napló* 1944-től 2005-ig fellelhető számaiban.²² Ez a munka jelenleg is zajlik, a sajtóorgánium összes számát tervezem átnézni. A keresőszavaim *lakásfoglalás* és a *lakásfoglaló* voltak. Az érdekelt, hogy milyen típusú írások jelentek a lakásfoglalókról, mit olvastak a pécsi lakosok ezzel kapcsolatban. Célom az volt, hogy megállapítsam a beszélők kilétét és szerepét, kigyűjtsem az elhangzó értéktelített jelzőket és állításokat, illetve megmutassam a probléma időbeliségét, történetiségét, és lokalitását. Kérdéseim a következők: milyen típusú írások jelennek meg a lakásfoglalásról; milyen kontextusban olvasni lakásfoglalókról, milyen beszédmódokon beszél róluk az újság; milyen példákat találok arra, hogy hogyan van hatással az eseményekre a sajtó mint médium?

Eddig összesen valamennyivel több, mint 151 olyan oldalt néztem át a *Dunántúli Napló* digitálisan elérhető számaiból, melyen megtalálható valamelyik keresőszó. Az eddig átnézett lapszámok hatvanéves időszakot ölelnek fel, 1944-től 2005-ig. Ez 151-nél valamennyivel

²² A 2005-ös évet még nem tekintettem át teljes egészében, így a diagramon 2004-ig jelzem az adatokat.

kevesebb cikket jelent, hiszen egy cikkben többször is előfordulhat egy-egy keresőszó. A cikkek általában a városi lakhatási politikát érintő híreket tárgyalják, de gyakran jelenik meg írás konkrét lakásokkal, területekkel, kilakoltatással kapcsolatban. Ezek egyes esetekben szociográfiai igényességű riportok, melyek nagy pozitívuma, hogy név szerint megszólaltatják az érintett lakosságot. A cikkekből képet kaphatunk a rendszerváltás előtti és utáni lakáspolitikára (és egyáltalán, az önkormányzati szintű politika) szerkezetéről. Fontos, hogy nemcsak helyi kötődésű hírek jelentek meg a témában, és ezeket is jónak tartottam feldolgozni, hogy lássam, milyen beszédmód olvasható ki a sajtótermékből a választott időszakban. A másik okom erre, hogy előfordult, hogy az országos vagy nemzetközi hírek hatottak a helyi eseményekre.

2. ábra. Lakásfoglaló és lakásfoglalás szavak említése a Dunántúli Napló 1944-2004. Saját ábra.

Kiolvasható, hogy ugyan az 1940-es évek óta több önkormányzat (vagy a rendszerváltás előtt a Városi Tanács végrehajtó bizottsága) volt hatalmon, a problémák a cikkek alapján ugyanazok, vagy nagyon hasonlóak maradtak. A '40-50-es években is arról tárgyalnak, hogy égetően kevés a lakható állapotú lakás (vagy szükséglakás) Pécsen, és valójában ez okozza a lakhatási problémát. 1950-ben azt írják, hogy már 1939-ben sem volt a lakosság számarányának megfelelő számú lakás, és a lakáselosztás is hátrányos volt a dolgozókra nézve. Ekkor a tervgazdálkodástól várják az országos lakáshiány megoldását, az illegális személyek ellen pedig a hatóságoktól várják a megoldást.²³

Az 1990-es évek végén, 2000-es évek elején ugyanerről számol be a napilap. Egyes önkormányzatoknál hangsúlyosabban előtérben volt a lakhatás témája, ezt már csak a cikkek eloszlásából is sejteni lehet. Egyes években számottevően több cikk születik, máskor meg

²³ 1950. 7. évf. 66. sz. 8. A lakáshivatal felszámolja a lakásüzérek működését. Tovább folytatják a nagylakások megosztását Forrás: *Dunántúli Napló* megyei napilap. Innentől ezt külön nem jelzem.

évekig semmi. Ez nem azt jelenti, hogy lakhatási témában nem születtek cikkek, csak azt, hogy lakásfoglalással kapcsolatban nem – pedig az gyanítható, hogy lakásfoglalók ekkor is voltak Pécsen. Megyei napilap révén kisebb számban, de a megye és a régió más településeinek lakásfoglalással kapcsolatos stratégiáival is találkozunk a lap hasábjain. Gyakran megjelenik Komló, Szigetvár, Kaposvár, de Mohács és Szekszárd is. Országos szinten Székesfehérvár jelenik meg, azon belül is egy konkrét ügy, a Rádió utcai romáké, akiket konténerbe akart költöztetni az ottani önkormányzat. Valószínűleg ez az ügy országos visszhangot kaphatott ekkor, mert egy ebben az időben született pécsi cikk tanulsága szerint ez hatással volt itteni lakásfoglalók ügyének rendezésére is: három család télvíz idején több faktor egybenállása miatt érvényes lakáshasználati jog birtokosaként költözhetett be egy-egy istvánaknai lakásba.²⁴ Ez azt mutatja, hogy valóban visszahat a sajtó a valóságra, és alakítja az események folyását. Ez később még előkerül majd egy konkrét ügynél, mikor a Rücker-bányai lakásfoglalók a nyilvánosságot magukhoz ragadva – igaz, nem konkrétan a sajtót -, pozitív irányba terelték sorsukat. Nemzetközi ügyek is megjelennek a lapban: több cikk is születik a hollandiai lakásfoglalókról, a „kraaker”-ekről, akik a spekulációs okok miatt üresen álló lakások ellen tüntettek.

Feltűnő volt számomra, hogy a napilapban nem tapadtak a lakásfoglalás jelenségéhez állandó jelzők. Persze visszatérő toposzok vannak: kárt okoznak, mocskos körülmények között élnek, nem tisztelik a magántulajdont, nekik több jár mint a törvénytisztelő állampolgárnak. Viszont a kutatás egy másik szakaszában, ahol kortárs internetes híroldalak cikkeinek diskurzusát elemeztem (ezt a következő fejezetben érintem), több, főleg negatív állandó jelző is vissza-visszatért, mintha hívószavak, toposzok lennének. A *Dunántúli Napló* átnézett cikkeiben az alábbi értékkel telített jelzőket, állításokat találtam, amelyek összessége nagyjából megmutatja, milyen kép van a lakásfoglalókról az újságban: „banditizmus”; „erőszakkal költözik be”; „az egyik legnehezebb lakásfoglaló”; „a becsületes bányász elől veszi el a helyet”; „rosszhiszemű lakáshasználó”; „belopódzó lumpenelem”; „nyomortanya küllem”; „kitaposók és szemetelők”; „vandál pusztítások”; „a legrémisztőbb Dickens-regénybe illő lépcsőház”; „ostrom utáni rom”; „a helyiségekben szemét- és székletkupacok”; „halálvölgy”; „leromlott állapotú lakások”; „cigánygettó”; „megélhetési bűnözés”; „közép-amerikai nyomornegyedre emlékeztet”; „akiket egyáltalán nem érdekel már a hivatal”.

Ezek azonban sokszor nem is konkrétan a lakásfoglalókra, hanem inkább a környezetükre vonatkoznak. A negatív töltetű megjegyzéseket árnyalja, hogy a szövegek nagy

²⁴ 1998. 9. évf. 19. sz. 4. Télvíz idején fejük fölül a tetőt.

részében megjelenik, hogy a lakásfoglalók nem önzőségéből, hanem kényszerből cselekednek a jog ellen, de természetesen nem mentik fel őket. Az egyik cikk végén ezt olvassuk: „de emberileg teljesen érthető a lakásfoglalók törekvése”.²⁵ Főleg a név szerint lakásfoglalókat megszólaltató riportok tanúskodnak érzékenységről: olyan emberi sorsok tárulnak az olvasó elé, amelyeket nehéz lenne önző, környezete kizsigerelésére törekvő sorsokként olvasni. Emellett természetesen ilyen olvasat is megjelenik, főleg véleményrovatban. Itt azt fogalmazzák meg, hogy a lakásfoglalóknak lassan már több jut, mint a törvénytisztelő állampolgároknak.

Ismét a zsebébe nyúlhat a város, hogy a vandalizmus nyomait eltüntesse. Az innen kizsuppoltaknak ha rendes állásuk nem is volt, jövedelemmel rendelkeztek, hisz drága híradástechnikai berendezéseket is rakodtak a költöztetéskor a kocsikra. Az egyik önkényes lakásfoglaló pedig BMW-vel távozott.²⁶

Kit védjük a humanitás jegyében? A törvénytisztót, vagy pedig azt, aki jogosan foglalná el, de már valaki jogtalanul megelőzte. [...].²⁷

Ezek nem is igazán a többségi társadalommal, hanem az érvényes lakásigénylési kérelemmel rendelkező emberekkel állítják szembe a lakásfoglalókat. Ez cigány lakásfoglalók esetében valószínűbb, hogy kiegészül a többségi társadalommal való szembeállítás „mi – ők” kategorizációjával (Kozakiewicz 2015:125).

Messing Vera kilakoltatások sajtórepresentációjáról szóló kutatása szerint minél több cikk születik egy ügyről, minél több részletet kell arról felfedni, annál inkább enyhül ez a kategorizáció, hiszen az újságírónak egyre inkább el kell rugaszkodnia a kliséktől (Messing 2003).²⁸

Az önkormányzat tehetetlenségét – tétlenségét is rendszeresen felrója az újság, de ez nem jelenti azt, hogy kritizálja azt. Viszont ez is árnyalja, hogy nincsenek a lakásfoglalók egyértelműen morális szempontból elítélve. Tanulságos részlet, ahogy a sajtó reflektál önmaga hatáskörére. Így például amikor piacra dobott műemlékvédelem alatt álló belvárosi lakásokról

²⁵ 1993. 4. évf. 63. sz. 13. Szükség lakásban. Siralmas a helyzet Pécsen

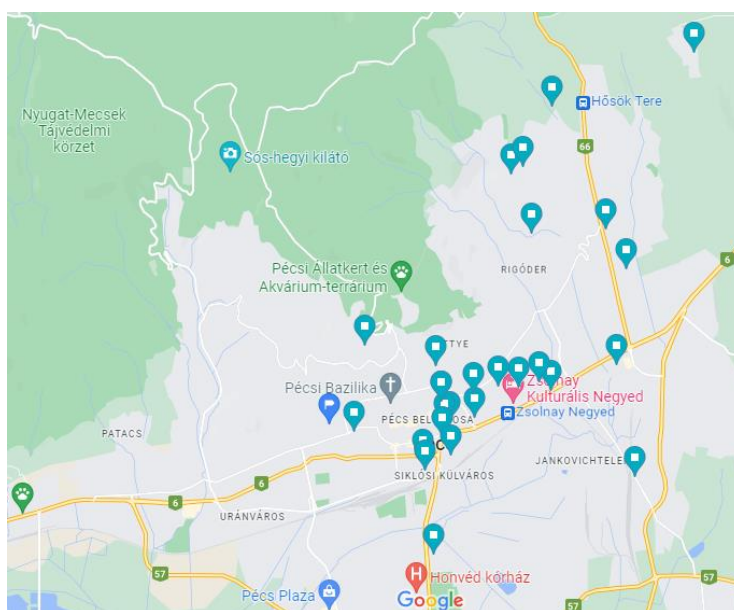
²⁶ 1993. 4. évf. 189. sz. 1. Önkényes lakásfoglalók kilakoltatása Pécsen.

²⁷ 1969. 26. évf. 108. sz. 3. Sok az önkényes beköltöző. A tanácsnak nem kell szükség lakást biztosítania.

²⁸ http://www.mediakutato.hu/cikk/2003_02_nyar/04_valtozas_es_allandosag (utolsó letöltés: 2022.05.19.)

értésítik a lakosságot, nem közlik a címeket, hogy „ne adjanak ötleteket” a lakásfoglalóknak.²⁹ Címekért a szerkesztőségbe kell menni. Az is nagyon ritka, hogy konkrét házat említsenek, inkább az utcát írják csak le. Azonban előfordul, egy-egy nagyobb visszhangot kapott ügy esetén.³⁰

Összegyűjtöttem, milyen területi egységeket említ az újság, és egy térképre vittem őket.³¹ Ebből nagy tanulságokat nem lehet levonni, hiszen ez a térkép nem alkalmas az időbeliség vizualizálására: ehhez nincsen elég adat. Az viszont talán látszódik, hogy mely városrészekben fordulnak elő nagyobb gyakorisággal (a város és a sajtó számára látható módon) önkényes lakásfoglalók. Ezek a lakásfoglalók azért láthatóbbak az önkormányzat számára, mert önkormányzati bérlakásokról van szó. Láthatjuk, hogy a belváros széle, Ledina környéke mellett a másik hangsúlyos terület a volt bányatelepek lakásai. A hajdani bányásztelepeken található az önkormányzati lakásállomány többsége (Dányi 2014:121). A bányászat hanyatlásával kerültek ezek városi kézbe; a bányászok közül aki megtehetette, korszerűbb lakásokba költözött, a kolóniákba pedig elkezdett betelepülni az alacsonyabb jövedelmű réteg (Dányi 2014:122).

3. ábra. Az áttekintett lapszámokban megjelenő lakásfoglalási helyszínek zöldeskék szimbólummal jelölve. Saját ábra

²⁹ 1995. 6. évf. 119. sz. 5. Pályázat felújításra szoruló üres pécsi bérlakásokra.

³⁰ 2000. 11. évf. 142. sz. 5. Rendeznék a lakásfoglalók sorsát.; 2003. 14. évf. 233. sz. 7. Ótmető utcai blues.

³¹ utolsó letöltés: 2022. 05. 18. A zöldeskék szimbólumok jelölik azokat az utcákat és házakat, melyekből jelentett a napilap önkényes lakásfoglalókat. Lista: Endre utca; Pécsbányatelep, Kórház utca; Zsolnay negyed; Ledina; Czerék völgy; Mohácsi út környéke; István akna; Előd utca; Zsolnay utca; Gesztenyes utca 6.; Nagybányaréti-völgy (Nagybányaréti út); Somogyi Béla utca 23. ; Felsőmalom utca; Hősök tere; Ótemető utca 30.; Béke utca; Ady Endre utca; Rákóczi út 74.; Bajcsy-Zsilinszky utca; Frankel Leó utca 35. (mai Pákolitz István utca); Doktor Sándor utca (mai Hungária utca); Bajcsy-Zsilinszky utca 16.; Munkácsy Mihály utca 43.; Déryné utca 47. (mai Mária utca); Dugonics utca; Kisflórián utca 2.

A lakásfoglalók számáról időről-időre közölnek adatokat, de ezek annyira pontatlanok, hogy ezt nem lehetséges és érdemes ábrára vetíteni. Az is összezavaró tényező, hogy néha családokat említenek, néha pedig személyeket, így nem lehetünk biztosak a pontos számokról. 1989-ben 50-100 fő, 1993-ben 130 fő (zömükben családok, 90% „cigány”³²) – 131 házat érint a lakásfoglalás; 1998-ban 168 fő; 2000-ben közel 240 lakást birtokolnak; 2001-ben 150 érintett család.

Valamilyen szinten evidencia, de az is kiolvasható a korpuszból, hogy különlegesebb történések után mindig nagyobb a társadalmi mozgás, azaz megnő a lakásfoglalók száma. Így például 1957-ben arról olvashatunk, hogy az 1956-ban üresen maradt lakásokat lakásfoglalók lakják be. A cikkben felszólítják a lakosságot, hogy ha ilyet észlelnek, azt jelentsék a Forradalmi Munkástanácsnak.³³ De ha a városban bontás miatt lezárnak egy épületet, akkor az is ugyanezt vonja maga után.

Ebben a korpuszban az önkormányzat (vagy rendszerváltás előtt a Városi Tanács végrehajtó bizottsága), azon belül is a lakáshivatal rajzolódott ki fő cselekvőként. Emellett természetesen a foglalók, de ők leginkább passzív ágensként jelennek meg, egy-két esettől eltekintve. Ilyen például a Rücker-bányai lakásfoglalók ügye, akiknek egy csoportja nyilvánosság elé állva kiküzdötte, hogy bizonyos feltételek mellett bizalmat szavazzanak nekik, és maradhassanak elfoglalt lakásaikban. A cikkek sikerről számoltak be, és felvetették, hogy akár országos mintává is válhat a történet.³⁴

Feltűnő, hogy a többségi lakosság „hangja” nem jelenik meg annyira a cikkekben. Olyat olvasni, hogy lakossági bejelentés alapján füleltek le önkényeseket, de a többségi társadalom képviselői nem szólalnak meg a lapban, nem hallatják akaratukat, álláspontjukat, nincsen egy szembeállítás legalitás és illegalitás, tisztesség és tisztességtelenség között. Úgy gondolom, hogy ez egy különbség lehet a *Dunántúli Napló* nyomtatott és későbbi online verziója között (vagy esetleg általánosságban a nyomtatott verzió is átmegy 2004 után egy változáson). A következő fejezetben tárgyalom, hogy a vizsgált internetes hírportálok felületén (köztük a *Dunántúli Napló* alá tartozó *BAMA.hu*-n) pont, hogy inkább a „rendes” városlakók kaptak szót, akik „elszenvedték”, hogy a környezetükbe lakásfoglalók költöztek. Utóbbiak viszont sokkal ritkábban jelentek meg személy szerint a cikkekben.

³² A napilap ezt a kategóriát használja.

³³ 1956. 13. évf. 260. sz. 2. Be kell jelenteni a megüresedett lakásokat.; 1957. 14. évf. 13. sz. 3. A törvényesség mindenki számára kötelező. Felülvizsgálják az önkényes lakásfoglalásokat. Bíróság elé kerülnek az ütések

³⁴ 1998. 9. évf. 235. sz. 7. Téli víz idején fejük fölül a tetőt.

„A Lánc utcában nagy a baj.” A Lánc utcai lakásfoglalókról szóló narratívák

A belváros szélén, a Lánc utca 2-4-6-8. szám alatt áll ez az 1988-ban átadott fecskeház. Friss házások, gyermekesek kaptak ide 5+2 évre szóló szerződést. Százhusz apró, 19-30 nm²-es lakásról van szó, sokban konyha sincsen. Az önkormányzat az igényeket látva azonban egyre inkább szociális bérlakásokként kezelte a lakásokat, ezért átalakul a lakók összetétele³⁵. Az utóbbi években akár hat-nyolcan is laktak egy lakásban, és a legfrissebb felmérés szerint a lakók 15 %-a fizetett csak a lakhatásért.³⁶ Az épület legalább egy évtizede „a város szégyene”-ként toposzosodott. A szegénység, bűnözés, illegalitás, kosz kapcsolódik hozzá a közbeszédben. Ennek a sajtó és a közösségi médiás hozzászólásfolyamok a legkézzelfoghatóbb lenyomatai. Tavaly és idén kiürítették, a lakókat szétszórták a városban. Az épületből a tervek szerint nyugdíjasház lesz, de ezt a folyamatot alig kommunikálja kifelé az önkormányzat. A Lánc utcai lakásfoglalóiról alkotott diskurzusokat és reprezentációkat, beszédmódokat vizsgáltam. Ahogy már az előző részben is említettem, a diskurzus dichotómiákkal terhelt, alapvetése egy mi – ők opposíció, egy eltávolítás, csak nézőpont kérdése, éppen ki áll az opposíció másik végén: a rendes emberek / a város lakossága / a lakáskérelmet benyújtók / a szomszédban legálisan lakók. Ez a hozzászólások révén egy jóval dinamikusabb diskurzus, mint az archív Dunántúli Napló számainak önmagában való értelmezése. A hozzászólók általában a felsorolt csoportokkal azonosulnak inkább, mint a lakásfoglalókkal. Jelen van egy érzékeny, támogatóbb réteg is, de kevésbé hangosan, mint a lakásfoglalókat elítélők. Egy másik dichotómia például a tiszta város (ráadásul volt Kulturális Főváros) és a Fecskeház opposíciója. A Fecskeház szó szerint is koszos, azonban ez a jelző egy szimbolikus elhatárolódást is rejt magában.

2021-ben az önkormányzat a kilakoltatási moratórium közeledtével kilakoltatással fenyegette az épületek lakóit. Az eskalálódott helyzetben mindegyik résztvevő igyekezett saját álláspontját jogilag és morálisan alátámasztva megvédeni azt, és véghez vinni akaratát saját eszközeivel. Az önkormányzat célja az önkényes lakók kilakoltatása volt, hogy a városi pénzből fenntartott lakásokat visszaszerezzék. Ennek érdekében rendészeti eszközöket is folyamodott, és retorikájával szembeállította a pécsi lakosokat az önkényes foglalkozókkal, hogy morális támogatást szerezzen. Ezzel burkoltan politikai céljai is voltak, mivel az előző városvezetés

³⁵ 13. Portaszolgálattal segítené a rendfenntartást a város a hírhedt Lánc utcai épülettömbben (2019.06.18. Pécsi Újság) <https://www.pecsiujsag.hu/pecs/hir/helyi-hireink/portaszolgálattal-segitene-a-rendfenntartast-a-varos-a-hirhede-lanc-utcai-epulettombben>

³⁶ 0. Nyugdíjasház lenne a Lánc utcai „gettóból”? Már majdnem kiürítették a tömböt Pécsen (2022.05.20. Pécs Aktuál) <https://pecsaktual.hu/balhe/nyugdijashaz-lenne-a-lanc-utcai-gettobol-mar-majdnem-kiuritettek-a-tombot-pecset/>

alkalmatlanságát is bizonyítani kívánta. A lakók egy részének célja volt a szociális alapú bérleti szerződés megkötése, hogy egzisztenciájukat stabilizálhassák, és ne keljen lakhatási problémákkal küzdeniük. Ennek érdekében összefogással, és a nyilvánosság erejével próbálták bizonyítani együttműködésre való hajlandóságukat, és civil szervezeti segítséggel igyekeztek magukat reálisan, de jó színben feltüntetni, például tisztán tartani környezetüket, erről vizuális bizonyítékokat is megosztva. Ebben a fejezetben azt vázolom fel, hogy kik és milyen szándékkal szólaltak meg az ügyben a sajtófelületeken és az internetes hozzászólásfolyamokban.

Az önkormányzati bérlakásokban élő önkényes lakásfoglalók ügye és szűkebben véve az itt tárgyalt konfliktus a közélet és közbeszéd minden szegletében általában megoldandó, sürgős szociális problémaként tematizálódott. Azonban az, hogy ki mit értett szociális probléma alatt, már nagyon változatos volt. Nagy általánosságban, és általánosításokban elmondható, hogy aki a közbiztonság, a városkép, a lakókörnyezet degradálódása és az önkormányzati tulajdon jogtalan használata miatt szólalt fel, rendészeti eszközökben, radikális lépésekben látta a megoldást. Aki a lakók életkörülményeit, élethelyzetét, szociális helyzetét figyelembe véve hozott volna döntést, az a szociális intézményrendszer hiányosságait róta fel, mivel tőle várta volna a megoldást. Általában az utóbbi csoportba tartozók tartózkodtak attól, hogy konkrét megoldási javaslatot tegyenek, mivel a kérdést túl komplexnek tartották ahhoz, hogy egy hozzászólásban meg lehessen oldani. Az egyik legvisszatérőbb narratív elem az önkényes lakásfoglalók gyermekvállalási stratégiája – vagy annak hiánya volt. Hegemón elbeszélésnek tűnt annak fejtegetése, hogy miért vállaltak gyereket, ha nem tudják eltartani és stabil életkörülményeket biztosítani nekik. Azzal vádolták őket, hogy a segélyek miatt „szültek annyit”, és hogy a gyermekeiket pajzsként tartják maguk elé, hogy ne költöztessék ki őket. Ebben a narratívában a gyerekeik meglétét az önkényes lakásfoglalók élethez való inkompetenciájaként és totális felelőtlenségként értelmezték és értékelték. Akár a lakásfoglalók infantilizálásáig is eljutottak, amikor azt ajánlották nekik, költözzenek vissza a szüleikhez, ha „a gyerekcsináláson kívül nem értenek semmihez”. Eközben a lakásfoglalókat megszólaltató cikkek szerint a kilakoltatással szembenéző érintettek legnagyobb félelme a gyerekeik elvesztése. A lakásfoglalókat védelmező kommentek közül sok hivatkozott arra, hogy az ő helyzetükben más is folyamodna a gyermekei érdekében illegális cselekedethez, mint ebben az esetben, ahol az utcára kerülést próbálják meg elkerülni ilyen módon.

A másik sok véleményt termelő téma az volt, hogy miért nem dolgoznak az önkényes lakásfoglalók. Személyes példákon keresztül igyekeztek bebizonyítani, hogy nincs az a helyzet, amiben ne lehetne dolgozni, és hogy teljes mértékben attól függ a megélhetés, hogy a

munkavállaló addig megy-e a munka után, amíg kap. Többen a munkavállalók etnikumát is felhozták: szerintük a bőrszín nem számít a munkavállalásnál, csak a morál. Volt aki a komment szekcióban azzal próbálta borzolni a kedélyeket, hogy attól, aki ilyen véleményen volt, megkérdezte, hogy ő miért nem alkalmazza őket.

Ezzel szemben a lakásfoglalók azt közölték magukról, hogy nagyon nehéz számukra munkát találni, és nagy problémájuk például az, hogy annál is kevesebb a gyermekeseket figyelembe vevő munkahely. A munka-és albérlet piacon pedig egyaránt jelen van az etnikai alapú diszkrimináció. Ezt sokan személyes tapasztalataik alapján nem fogadták el, sőt teljesen a visszájára fordították: egy komment arról írt, hogy „ha nem romák lennének, már rég börtönben lennének”, tehát a roma emberek pozitív diszkriminációjának tartotta azt hogy illegálisan, díjak fizetése nélkül lakhatnak önkormányzati bérlakásokban.

Különösen nagy port kavart az a kicsit ellentmondásos állításokat tartalmazó szála a történetnek, hogy a lakásfoglalók olyanok elől foglalják az önkormányzati lakásokat, akik „rendes emberek”, igazán rászorulnának, és rendben is tartanák. Számos olyan leegyszerűsítő vélemény kapott hangot, hogy bontsák le ezeket a házakat úgy ahogy vannak, a lakók menjenek ahova akarnak, mert másnak miattuk nem jut lakás.

Sokan hozták fel itt is személyes tapasztalatukat: hogy rászorultak volna, de nem kaptak önkormányzati bérlakást, mert elvitték előlük mások, vagy hogy milyen élmény volt az általuk az önkényesekkel egy csoportba sorolandó szomszédok mellett élni. Egyesek arról számoltak be, hogy bevett gyakorlat az „ellátórendszeren élőködő”, fizetésektelen önkormányzati lakást bérlők esetén, hogy a társasház többi lakójával fizettetik ki a felhalmozott tartozást. A negatív személyes élmények mellett a tágabb életkörnyezet rombolására is érzékenynek mutatkoztak a diskurzusban a polgárok, és a csúf városképre is panaszkodtak. Sokan ütköztették azt, hogy Pécs egy alkalommal Európa Kulturális Fővárosa volt – mégis a központjában ilyen „putri” és „gettókáosz” lehet évek óta.

Nagyon hangsúlyos része volt a diskurzusnak, hogy a rendes emberek károsulnak a rendetlenek önzéséből. Az is ezt erősíti, hogy az önkormányzat kommunikációja is erre épült. Ez a narratíva felhívította a megoldandó problémát, és kívülről, a város nézőpontjából tekintett rá. Alig páran tértek ki ezekben a kommentekben az ottlakók helyzetére, csupán a saját nézőpontjukból tekintettek a problémára.

Az is nagyon fontos, hogy a legtöbben érintettnek és megszólítottak érezték magukat az ügyben azon a jogon, hogy pécsiek, és a város szempontjából is felsorolják az okokat, amiért fel kell számolni a Lánc utcai tömbökben uralkodó helyzetet. Erre utalt az is, hogy az olyan pécsiek hozzászólásaira, akik érzékenyebb, tartózkodóbb vagy támogatóbb álláspontot

fogalmaztak meg a kommentszekcióban, szinte minden esetben érkezett legalább egy olyan válasz, hogy fogadja be őket a saját lakásába, és akkor majd meglátja. Különösen érdekes volt látni azt, amikor ez az érv a hatóságokkal vagy a civil szervezetekkel kapcsolatban merül fel – vagyis hogy fogadják be őket a civil szervezetek tagjai vagy a rendőrök. Az is alátámasztja azt, hogy ezt városi szintű ügyként kezelték, hogy ha nem pécsi illetőségű személy írt hozzászólást, azt észrevették, és megkérték vagy rendreutasították, hogy ne szóljon bele a pécsiek dolgába. A Láncc utcai tömb mint „a város szégyene” tehát ekkorra már toposzosodott. Nem volt ez mindig így, sokan kellemes emlékeket írtak le a környékről és a házakkal kapcsolatosan azokból az időkből, amikor átadták a frissen épült tömböket. Fecskeház funkciót kapott az épület az átadásakor, így sokakat fűz érzelmi kapcsolat a tömbhöz. Aki soha nem lakott ott, az is egyetértett, hogy régen szépek voltak a házak, rendben voltak tartva, és a mai állapottal ellentétben Pécs büszkeségei voltak. Ebben a kontextusban kap egy újfajta árnyalatot a hely, azonban elkerülhetetlenül negatív fennhangot kapott, és a számos helyi kerülendő környék – Meszes, Istvánakna, Kertváros – közé került. Ezek a környékek utalás szintjén folyamatosan előjöttek – általában mint elrettentő példák, vagy párhuzamok.

Más földrajzi utalások és párhuzamok is elő-előkerültek. Több komment is a budapesti Hős utcához hasonlította a Láncc utcat. Az egyik kommentelő ezt úgy fogalmazta meg, hogy „ha Rózsadomb is van Pécsen, akkor legyen Hős utca is”. Általános vélekedésnek tűnt, hogy az önkényesek „piálnak, drogoznak, igénytelenek, tele minden szeméttel, húgy, hányás, szar mindenütt”. Ez a kultúrájuk: hangoskodás, üvöltözés, mások kihasználása, követelődés. Jelen voltak a dehumanizáló, állatokhoz hasonlító vélemények is. Általánosságban elmondható, hogy homogén csoportnak tekintették a Láncc utcai lakásfoglalókat, és radikálisan elítélő álláspontjukból a lehető legtöbb, „a rendes emberek” értékrendjével ütköző tettet és jellemvonást tulajdonítottak nekik. Egy hozzászóló még a cigarettázást is felrótta nekik.

Maga a „Láncc utca” is toposzosodott – azután is megőrzte az érintetteket, hogy már nem élnek ott. Gettóházként, gettókáoszként utalnak rá. Drogosok, csótányok, szemét, bűnözők, üvöltözés, állatiasság, mások kihasználása, rovarok, szemét, ürülék jut eszükbe az embereknek róla. „szégyenfoltta vált”, „belvárosi gettó”, „áldatlan állapotok”, „erőszakos lakásfoglalások”, „gyanús alakok”, „taszító látvány”

Elenyésző volt az olyan kommentelők aránya, akik próbáltak humanizáló és asszertív hangnemen reagálni ezekre a véleményekre. Ezekre a menetrendszerű válasz az volt, hogy „fogadja akkor be őket”. Visszatérő ironizáló megjegyzés számított, hogy akkor mindenki foglaljon el egy lakást, és éljen boldogan. Valaki azt írta, ő csak medencés lakást hajlandó elfoglalni. A humor és ironia funkciója ez esetben az, hogy közösséget találjanak azokban, akik

egyetértene velük, illetve azt sugallják, hogy a lakhatási szegénységben élők leírt problémáinak megoldása könnyebb, mint ahogy azt ők gondolják.

Ezek a hozzászólások kevés, vagy semennyi társadalmi szempontot nem vesznek figyelembe, az általuk javasolt megoldás mindenféle realitást mellőz, viszont szórakoztató jellegükkel sok emberhez eljutnak, aktivizálják őket, így összességében pörgetik a diskurzust.

Ugyan a beszélgetéseknek teret adó internetes felületek ismeretében kiszámítható, mégis feltűnő jelenség volt a diskurzuson belül, hogy nem alakulnak ki hosszabb, többszemponútú, érveket ütköztető dialógusok az online térben az üggyel kapcsolatosan. Ezt én annak tudom be, hogy nagyon nagy érzelmeket váltott ki ez a történet, és a személyeskedés és radikális (akár embertelen) álláspontok valamint a tartózkodóbb nézőpontok nem tudtak egymáshoz közeledni. Ez a megosztottság azonban nem kedvezett az érintetteknek, sem a döntéshozóknak, és véleményem szerint a diskurzust uraló álláspontok miatt érintett pécsi lakosoknak sem. Az érintettekről termelődött narratívák polarizálódott hatalmi pozíciókat alakítottak ki, ahol a közel egy állásponton lévő személyek és csoportok az általuk elfogadott információkat saját pozíciójuk megőrzésére használták fel, nem pedig a konfliktus feloldására.

A hozzászólások és a cikkek az önkényes lakásfoglalókat vagy kriminalizálták, büntetőjogi kategóriaként kezelték, vagy áldozatként, de utóbbi esetben is felelősségvállalást vártak el tőlük. Hangsúlyos vélemény volt, hogy az eszkalálódott helyzet nagyrészt a mindenkor önkormányzat és a szociális intézmények felelőssége. Valaki azt kérdezte, miért nem kértek segítséget ezek az emberek? Ezek a leegyszerűsítő szövegek arról tanúskodnak, hogy a probléma valóban túl összetett az online diskurzushoz, az azonban mégis létezik, és hatással van a városi közbeszédre.

Erre egy példa, hogy önkényes lakásfoglalók ügyét semmilyen módon nem támogató narratívákban negatív jelzők, szavak, visszatérő hívószavak jelentek meg, amik aztán az önkényesekhez tapadtak. Sokszor már az ezeket tartalmazó cikkek címében megjelentek ezek a hívószavak, melyek nem meglepő módon aztán a kommentelők szóhasználatában is tükröződtek. Az egyik legérdekesebb hívószó ebből a szempontból a „Chicago” volt, amely a bűn városának szimbólumaként minden város deviánsnak minősített területeivel kapcsolatban felmerül. Ez a toposz cikkben, cikk címében, olvasói levélben, és hozzászólásokban is visszavisszatér. Bevált hívószónak tűnt, erre utal az egyik feldolgozott cikk címe is: „A Lánc utcánál jártunk: Chicago és hemzsegő csótányok”.³⁷ Egy olvasói levélben is visszatért ez a fordulat, a

³⁷ Lánc utcán jártunk: Chicago és hemzsegő csótányok (bama.hu, 2021.02.17.)
<https://www.bama.hu/kozelet/helyi-kozelet/lanc-utca-chicago-es-hemzsego-csotanyok->

levél írója így fejezte ki véleményét: „Ez tiszta Chicago!”. A kommentek között „Chicago jelleg”-ként bukkant fel. Vagy valaki azt írta: „Kész Chicago! És a rendőrség a túloldalon van.”.

Ehhez szorosan kapcsolódik az „Amerika”-kép, ahol Amerikához egy züllött, bűnös városképet társítanak, amely nem követendő példa. Egy hozzászólás írója például arra panaszkodott, hogy Amerikában már régen ilyen a helyzet (mint most a Lánc utcában), és nem kéne mindig másolni a nyugati mintát: „tisza Amerika..... Ott volt ilyen már 40 éve is. Hozzánk meg minden begyűrűzik, mert más hibájából képtelenek vagyunk tanulni!!”

Ahogy már említettem, jóval kisebb volt az aránya azoknak a kommenteknek, akik szolidaritást fejeztek ki a lakók felé, és nem őket hibáztatták (nem elhallgatva az önkényesség illegális voltát, és az ezzel kapcsolatos felelősséget). Ebből kifolyólag nem is voltak olyan változatosak a narratív eszközeik: a legtöbb komment arra intett, hogy ne ítélkezzünk, mert nem tudhatjuk, mi lehet a háttérben, és túl összetett a probléma ahhoz, hogy egyszerűen egy hozzászólásban el lehessen intézni. Ezek a narratívák egyáltalán nem helyezték tágabb, mondjuk városi kontextusba a Lánc utcai ügyet, hanem a családokra és az egyénekre koncentráltak. Sőt, van, aki egy hozzászólásban hazugságnak tartotta, hogy az önkényesek lennének a felelősek a Lánc utcai állapotokért: „pont azok hordják zsákszámra ide a szemetüket a lízingelt suzuki terepjárójukkal, akik itt ugrálnak kommentben”. A cikkek amelyek az önkényeseket támogatták, igyekeztek esendő emberként bemutatni őket: neveket és történeteket párosítottak hozzájuk. Ez az önkényesek stratégiája is volt egyben, ők fordultak a nyilvánossághoz, és tudatosan igyekeztek magukat pozitív színben feltüntetni. Ezt egyrészt személyes történeteikkel, másrészt a norma szerinti tisztaságot, rendet bizonyító képekkel igyekeztek elérni. Történeteiken keresztül heterogenizálódott az önkényesek homogénnek ábrázolt csoportja.

Ugyan a cikkek többsége aktuálpolitikai kontextusban tárgyalta a Lánc utca ügyét, és egy bal-jobboldali opposícióban, ez a hozzászólásokban alig jelent meg. A hozzászólások között inkább az országos politika volt jelen, azaz az országos politika helyzetével okolták a helyzetet. E mögött az állhat, hogy a médiumok konzisztens politikai állásokat jelenítettek meg, így közvetetten politikai céljaik voltak, ezért fontos volt számukra a diskurzus szereplőinek tetteinek átpolitizálása, hogy saját üzenetüket tudják közvetíteni ezen az ügyön keresztül. Ezzel szemben a hozzászólásokat író, véleményüket kifejtő pécsi lakosok valószínűleg tisztában voltak vele – ahogy több hozzászólás is tanúskodott erről – hogy több önkormányzati ciklus óta fennálló problémáról volt szó, így nem lehetett azt az aktuális önkormányzat politikai állásának

betudni. Ezzel együtt a mindenkori önkormányzat Lánc utcával kapcsolatos tehetetlensége miatti elégedetlenség volt az egyik legkevésbé megosztó álláspont ennek a diskurzusnak kapcsán.

A lakásfoglalók hangja és beszédmódja

Ezek a diskurzusok magukat a lakásfoglalókat érintik a leginkább, hiszen róluk szólnak, ennek ellenére a legtöbb esetben úgy születnek, hogy magukat a lakásfoglalókat nem szólaltatják meg. Így viszonylag keveset lehet tudni arról, ők mit gondolnak a helyzetükről, és a róluk szóló hangos narratívákról. Ezért szentelek ennek egy külön fejezetet. Azonban a kutatás ennek a része folyamatosan akadályokba ütközik, így lakásfoglalókat még nem sikerült megszólaltatnom. Élethelyzetükből fakadóan nehéz őket megtalálni. A kutatás mostani szakaszára már kiépítettem egy olyan kapcsolatrendszert, ami segít ebben, azonban ezekkel a kapcsolatokkal együtt kell felkeresnem ezeket az embereket, mindannyiunk biztonságérzete érdekében (ők jogosan bizalmatlanok azokkal, akik kérdéseket tesznek fel élethelyzetükről, én pedig bizonyos közegekbe mint fiatal kutató, nem vállalom, hogy egyedül elmegyek, amíg ismeretlenek számomra), így ez sok szervezést igényel. Azonban annyi forrásom már van, amelyből valamelyest kirajzolódik a lakásfoglalók hangjának és álláspontjának sokfélesége.

Természetesen habitusfüggő, hogy a lakásfoglalók mennyire szeretnék alakítani a róluk kialakított képet. Ez a kép meglehetősen homogén, összemossa nemcsak a rendes és a rendetlen lakásfoglalókat, hanem a környezetükben élő legális lakókat is. Azok a lakásfoglalók, akik megszólalnak diskurzusalakító módon, azért szólalnak meg, hogy elhatárolják magukat attól a kisebbségtől, akik rossz híreket keltik. „Pont azok hordják zsákszámba ide a szemetüket a lízingelt suzuki terepjárójukkal, akik itt ugrálnak kommentben” (komment)

Ilyenkor önreprezentációs stratégiájuk az, hogy a nyilvánossághoz fordulnak, és egyrészt elhatárolódnak a romboló tevékenységtől, másrészt szavakkal és képekkel igyekeznek saját életmódjukat, törekvéseiket tisztességesként bemutatni. Erre a legkézenfekvőbb megoldás a sajtó, azonban van, hogy ha az utolsó pillanatban is, de megíúsul egy ilyen törekvés, mert túlságosan félnek a nyilvánosság felvállalásával járó kockázatoktól. Egyrészt nagyon rosszul érinti őket a negatív, elítélő közvélemény, főleg hogyha ők jó szándékkal állnak az elé, így sokan pár próbálkozás után elzárkóznak tőle. Másrészt azonban sokan azért nem vállalják ezt, mert félnek, hogy máshol felismerik majd őket, és így nem kapnak majd munkát.

Az eddig interjúkból az a kép rajzolódik ki, hogy a lakásfoglalás, illetve a Lánc utcához való köthetőség (akkor is, ha semmi illegálisat nem követett el az illető) egy homogenizáló megbélyegzettséget jelent, amiből nehéz kijönni. Ez a megbélyegzettség jelen van ezeknek az embereknek a hétköznapijaiban. Új lakhelyeiken érzik, hogy szomszédaik megfigyelik őket, és ha bármi negatív dolog történik, azt rájuk fogják. Az újsághíreket is figyelik, és bántja őket az a kép, ami ott róluk megjelenik. Ezt igazságtalansággként élik meg, és rosszul esik nekik, hogy esélyt sem kapnak. Azonban bizonyítani nem szeretnének, ez bántaná a büszkeségüket.³⁸ Egy civil munkás szerint a lakásfoglalók már „hiperérzékenyek”, a sajtóval és a hivatalokkal való negatív tapasztalatok, csalódások miatt már nem kezdeményeznek, nem tartanak össze, nem próbálják magukról alakítani a képet, inkább visszahúzódnak. Egyfajta kiégettség azokban a civilekben is érezhető egy ideje (saját bevallásuk szerint is), akik aktívan segítettek a lakásfoglalókat, hogy érvényesítsék akarataikat és érdekeiket.³⁹ Több beszélgetőtársam is azon a véleményen van, hogy a lakásfoglalókkal kapcsolatot közellenszenv nem elsősorban az illegalitás miatt van, hanem az etnikum miatt (főleg sztereotíp alapon, de a civil szervezetek munkatársai szerint is az a tapasztalat, hogy Pécsen a lakásfoglalók túlnyomó többsége roma).⁴⁰ Mindenki akivel beszéltem, egyetért abban, hogy a lakásfoglalókról szóló előítéletek, sztereotípiák igazságon alapulnak, azonban a legnagyobb sztereotípia az, hogy a lakásfoglalók 90 %-a⁴¹ „parkettaégető”, drogos, koszos, hangos, balhész. Eközben a társadalmi valóság, hogy inkább ekkora az aránya azoknak, akiknek egyetlen törvénytelen cselekedetük volt életükben, hogy elfoglaltak egy lakást szociális okokból, de nyitottak életük rendezésére, és életük tisztán tartására. Ezt a torzítást nehéz is megváltoztatni a közvéleményben. De egyik beszélgetőtársam szerint a hivatali szervek egyre rutinosabbak, ezáltal egyre nyitottabbak is a lakásfoglalás problémájának megoldására. Minél több sikeres valós együttműködés történik, annál inkább érzik, „hogy azért boldogulunk velük”. Viszont a közember továbbra sem tapasztalja a „valóság sokféleségét”, csupán a negatív történések jutnak el hozzá, így a közvélemény továbbra sem változott.⁴²

³⁸ CSZ_1_1. A civil szervezetek képviselőit jelzem ezzel a kódrendszerrel. Az ügy átpolitizáltsága miatt közös megegyezés során arra jutottunk, hogy nem publikálom sem a nevüket, sem a szervezeteik nevét. Az első szám a civil szervezetet, a második adott szervezet adott munkatársát jelzi.

³⁹ CSZ_2_1

⁴⁰ CSZ_2_1; CSZ_3_1. Ezzel kapcsolatban használtam fel Baricz Katalin szakdolgozatát, melynek alaptézise, hogy nem a cigányság etnikai, kulturális szokásaiból, normarendszeréből fakadó megoldás lakhatásuk rendezésére az önkényes lakásfoglalás, hanem a magyar társadalom egyenlőtlenségi rendszerében elfoglalt helyének következménye. (BARICZ 2002)

⁴¹ Ez nem egy egzakt adat, csupán tapasztalati úton így érzékelik a civilek, akik lakásfoglalókkal dolgoznak évek óta.

⁴² CSZ_3_1

Összefoglalás

Írásomban a kutatásom eddigi, főleg szöveggyűjtésen és szöveges forráselemzésen alapuló eredményeit kívántam ismertetni. Több szempontból arra kerestem válaszokat, hogy hogyan értelmeződnek a lakásfoglalók a társadalom különböző szegmenseiben, illetve különböző reprezentációs felületeken, és ez hogyan hathat ki az életükre. Hoztam arra példákat, hogy egy pozitív reprezentáció hathat egy-egy érintett csoport lakhatási problémáinak javulására. Egy példát hoztam arra is, hogy mi a lakásfoglalók viszonya a róluk szóló beszédmódokhoz egy konfliktusos szituációban, és ők maguk miképpen beszélnek / beszélnének magukról. Beszéltem arról, hogy a lakhatási szegénységben élőket és az önkényes lakásfoglalókat érintő stigmák és sztereotípiák milyen hívószavakban, toposzokban nyilvánulnak meg a róluk szóló szövegekben, és ezek hogyan kanonizálódnak (az eddig vizsgált internetes felületeken jelenlévő) közbeszédben.

A lakásfoglalók és a kilakoltatottak – legyenek önkényesek vagy sem -, a hozzájuk tapadó negatív konnotációkat magukkal vitték, így új élethelyzetükben is meg kell ezzel küzdeniük.⁴³ Eltérő és ellentétes narratívák szólnak róluk, és ezek politikailag és morálisan terheltek. Valakivel mindig szemben vannak állítva, és homogén csoportként vannak kezelve. Más típusú (etnikai stb.) megbélyegzettségek mellett lakóhely szerinti megbélyegzettségben is érintettek (akár akkor is, ha nem voltak önkényesek, vagy ha nem is laktak ott). Ők maguk is igyekeznek elhatárolódni attól a 10-20-30 %-tól, akik rossz híréket keltik. Szerintük szükséghelyzetben voltak, és azért tették, amit tettek. A lakásfoglalói lét kihat az életük más területeire, mint munkavállalás, iskola, albérlettalalás, ennek legalapabb pontja a lakcímkártya. De közben néha a szomszédjaik sem tudják, hogy lakásfoglalók. A mindennapjaik szerves része a tudat, hogy bármikor kiköltöztethetik őket – eközben az átlagos lakásfoglaló⁴⁴ három-négy évet is él egy elfoglalt lakásban, és kötődnek a helyhez, megpróbálják otthonosabbá tenni.

Ha lakásfoglalók nyilvánosság elé állnak, akkor általában saját tisztességes hozzáállásukat emelik ki, és szociális problémáikról beszélnek. Nagyon bántja őket a negatív közvélemény, sérti az önérzetüket, sokan azért nem reagálnak ezekre, mert azzal elismernék létezését. Emellett ahogy említettem, konkrét hátrányok is érhetik őket a felvállalás miatt. Van aki egy ideig felvállalta, majd teljesen elzárkózott a nyilvánosságtól.

⁴³ A kilakoltatás társadalmi és politikai ára általában megfontolásra készíti az önkormányzatokat. Az önkényes lakásfoglalók azonban nem törvényes úton jutnak hozzá a lakáshoz, így nem számíthatnak a társadalom szimpátiájára, ezért kilakoltatásuk gyakran válik nyílt politikai programmá (AVM Mérce). A probléma áthelyeződött máshova.

⁴⁴ Erre irányuló kutatás nincsen, így ez a kategória nem létezik, de az eddigi interjúk alapján ez a tapasztalat.

Eddigi megfigyeléseim alapján háromféle hozzáállást különböztetek meg: romboló, rejtőzködő illetve az élethelyzetet felvállaló, amennyire lehet, legalizáló hozzáállás. Annyi bizonyos, hogy ezek más stratégiákat (vagy stratégiák hiányát) rejtnek maguk mögött. Sokszor az adja a stratégiát, hogy az elfoglalt lakás hol helyezkedik el a városban. Egy belvárosi, jól kiadható lakást hamarabb vissza kíván szerezni az önkormányzat, mint mondjuk egy istvánaknait vagy Hősök tereit.⁴⁵

A témaválasztással a lakhatási kérdések és problémák nagyszámú társadalomtudományos feldolgozásához szeretnék csatlakozni a kulturális antropológia módszertanával. Az eddig írásos gyűjtés adatmennyiséget a folyamatban lévő terepmunkával egészítem ki, és vetem össze azt, hogy a különböző narratíváknak mi a viszonya az én kutatói nézőpontomon keresztül érzékelt valósággal.

⁴⁵ Volt bányászkolóniák a város szélén. Építésük idejében nemzetközileg is jó minőségű épületek voltak, mára azonban állapotuk teljesen leromlott, és komfortfokozatuk nem elégséges.

Bibliográfia

Balatonyi Judit – Cserti Csapó Tibor

- 2016 Részvétel és együttműködés a romák lakhatásával kapcsolatos problémák és javaslatok konstrukciós kísérleteiben. A *Wor(l)ds which exclude – Kirekesztő szavak – kizárt világok* (2013-2014) projekt példája. *Replika* 5 (100): 191–204.

Balatonyi Judit – Baracsi Kitti – Cserti Csapó Tibor – Orsós Anna

- 2014 *Wor(l)ds which exclude – Kirekesztő szavak – kizárt világok: Javaslatok a roma/cigány népességgel kapcsolatos lakhatási politikák megfogalmazásához – országos és helyi intézmények lakhatással kapcsolatos dokumentumainak szövegelemzése alapján*. PTE BTK Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék. Pécs

Baricz Katalin

- 2002 *Az önkényes lakásfoglalás jelensége és a cigánysághelyzetének összefüggései*. PTE BTK Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszék. Pécs

Bourdieu, Pierre

- 1993 Site Effects. In: Bourdieu, Pierre et. al.: *The Weight of the World. Social Suffering in Contemporary Society*. Stanford University Press. Stanford, California. 123–129.

Dr. Czirfusz Márton – Pósfai Zsuzsanna

- 2015 Kritikus ponton? Önkormányzati lakásgazdálkodás a gazdasági világválság után. *Területi statisztika* 55 (5): 484–504.

Cseke Balázs

- 2017 A nyomor szenzációja. A „Dzsumbuj” stigma a médiában. *Médiakutató* 18 (3): 7–19.

Dányi Tibor Zoltán

- 2014 XXI. századi élet egy XIX. században épült lakótelepen. In: Bitay Enikő (szerk.): *FMTÜ XIX. Nemzetközi Tudományos Konferencia*. Erdélyi Múzeum Egyesület. Kolozsvár. 121–124.

- 2015 Szociális lakás – igények és esélyek. In: Haffner Tamás – Kis Kelemen Bence – Dr. Kovács Áron (szerk.): *II. Fiatalok Európában Konferenciakötet*. Sopianae Kulturális Egyesület. Pécs. 69–82.

Gagyi Ágnes

- 2006 Squat-kultúra Budapesten – Hogyan keretezzük? *Anthropolis* 3 (1): 11–129.

Gill, Rosalind

- 2000 Discourse Analysis. In: Bauer, Martin W. – Gaskell, George (szerk.): *Qualitative researching with text, image and sound. A practical handbook*. Sage Publications. London. 172–190.

Glózer Rita

- é.n. A diskurzuselemzés módja és értelme. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Kvalitatív módszerek az empirikus társadalom-és kultúrakutatásban*
http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszett/mmi.elte.hu/szabadbolcseszett/index8dbc.html?option=com_tanelem&id_tanelem=841&tip=0 (utolsó letöltés: 2022.05.19.)

Győri Péter

- 2019 Leszakadó gyerekesek a lakhatás peremén. In: Bass László–Darvas Ágnes (szerk.): *Civil jelentés a gyerekesélyekről*. Gyerekesély Közhasznú Egyesület. Budapest. 177–207.

Kavecsánszki Éva

- 2019 Gondolatok az ingatlan kiürítés végrehajtásához – polgári peres vagy nemperes eljárás. In: *Debreceni Jogi Műhely* XVI (1–2): 24–46.

Kozakiewicz Joanna

- 2015 A romákat illető magyar sajtódiskurzus néhány aspektusa. A Magyar Nemzeti Szövegtár anyagának kvantitatív vizsgálata. In: Gécszeg Zsuzsanna (szerk.): *LingDok 14. Nyelvészdoktoranduszok dolgozatai*. Szegedi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola. Szeged 125–143.

Messing Vera

- 2013 *Változás és állandóság. Kiköltöztetési konfliktus médiabemutatása a rendszerváltás előtt és után.* https://mediakutato.hu/cikk/2003_02_nyar/04_valtozas_es_allandosag
(utolsó letöltés: 2022.05.19.)

Nemesi Attila László

- 2011 Befolyásolás a nyelv eszközével. In: uő.: *Nyelv, nyelvhasználat, kommunikáció. Hét tanulmány.* Loisir. Budapest. 177–206.

Ortega-Alcázar, Iliana

- 2014 Brick by brick: An ethnography of self-help housing, family practices and everyday life in a consolidated popular settlement of Mexico City. London School of Economics

Szántó Diána

- 2006–2010 Squat-világ, squat-kultúra. Etnológiai megfigyelések egy francia kisvárosban.
In: A. Gergely András (szerk.): *Város a képen. Városantropológiai mintázatok Terézváros példáján.* MTA Politikai Tudományok Intézete, Etnoregionális és Antropológiai Kutatóközpont. Budapest

SZ. n.

- 2022 Pécs Megyei Jogú Város Lakásgazdálkodási Koncepciója.
<https://pecs.hu/app/uploads/2022/05/pmjv-onk-lakasgazdalkodasi-koncepcio-2022.pdf>
(utolsó letöltés: 2022.10.06.)

Tóth Fruzsina

- 2016 Hétköznapi ellenállások. Önkényes lakásfoglalók ellenállása. In: Antal Attila (szerk.): *A civilek hatalma: A politikai tér visszafoglalása.* Noran Libro. Budapest. 201–218.

Wacquant, Loïc

- 2011 Lakóhely szerinti megbélyegzés a fejlett marginalitás korában. *Fordulat* 2011 1 (13) 14–29.